

УДК 314.15.045(=163.41)(497.115)“1999/...”(093.3)
316.728(=163.41)(497.115)“1999/...”(093.3)
doi: 10.5937/bastina31-32616

Оригинални научни рад

Невена С. ПЕТКОВИЋ*

Институт за српску културу Приштина – Лепосавић

УСМЕНЕ ИСТОРИЈЕ СРБА РАСЕЉЕНИХ СА КОСОВА И МЕТОХИЈЕ: УТИЦАЈ ПРИСИЛНИХ МИГРАЦИЈА НА КОНЦЕПТ ДОМА**

Айсѝраќиј: У раду су анализирани усмене историје Срба расељених са Косова и Метохије и животне приче њихових потомака, са циљем разјашњења појединих структурних фактора, који се значајно одражавају на динамику изражавања идентитета. У том контексту, утицај присилних миграција на концепцију *дома* у свести расељених лица, као категорије повезане са доживљајем *личној ја*, одређен је за предмет рада. Према старосној доби у току које су доживели расељеништво, испитаници су подељени у три групе. Прву групу чине испитаници који су расељеништво доживели у средњој одраслој доби, другу групу особе које су у периоду расељеништва биле пунолетне, или у својим раним тридесетим годинама, док трећу групу чине потомци расељених лица. Приликом истраживања концепције дома, последњој групи испитаника дат је секундарни значај, али им је, са друге стране, примарни значај дат приликом појашњења утицаја друштвеног контекста на идентитет. Теме значаја очувања српског културног наслеђа на Косову и Метохији и повратка привремено расељених лица, такође су обухваћене су анализом.

Кључне речи: дом, усмене историје, интерно расељена лица, Срби, Косово и Метохија, идентитет.

Расељеништво Срба са Косова и Метохије, у контексту рада, потребно је посматрати као последицу оружаног конфликта паравојних формација Ослободилачке војске Косова¹, чији је циљ био отцепљење Косова

* Студент друге године докторских студија при Одељењу за етнологију и антропологију Филозофског факултета Универзитета у Београду, стипендиста Министарства просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије, nevena5c09@gmail.com

** Истраживање је спроведено у оквиру научноистраживачког рада при Институту за српску културу Приштина – Лепосавић по Уговору склопљеним са Министарством просвете, науке и технолошког развоја број: 451-03-9/2021-14/200020 од 5. фебруар 2021. године.

1 Паравојна организација ОВК првобитно је оформљена изван географског подручја Косова и Метохије, под окриљем албанских радикалних партија (Zdravković 2005: 68). Година оснивања ОВК не може се са сигурношћу утврдити, док се за прекретницу у организацији терористичких напада одређује 1997. година, када је деловање

и Метохије из састава Србије, и полиције Републике Србије и војске Савезне Републике Југославије. Затим, и као директан исход интернационализације српско-албанског конфликта, која је ескалирала НАТО агресијом, бомбардовањем Косова и Метохије, целе Србије и СРЈ од стране Северноатлантског савеза 1999. године.

Земље Запада, посредством медијске пропаганде, оптужиле су СРЈ за етничко чишћење Албанаца на територији Косова и Метохије, стварајући повод за војну интервенцију (Симић 2019: 25). У тој атмосфери НАТО агресија је, кршењем међународноправних оквира, спроведена без сагласности Савета безбедности УН (Хофбауер 2009). Број страдалих цивила, иако они званично нису били мете напада, износио је око 2.000 по окончању агресије, а број рањених процењује се оквирно на 6.000 (Дрецун 2007: 129). Бомбардовање је окончано потписивањем Кумановског споразума 9. јуна 1999. године. Следећег дана Савет безбедности УН донео је Резолуцију 1244, којом је гарантован територијални интегритет СРЈ, и успостављена међународна управа над територијом Косова и Метохије. Потписивање Кумановског споразума подразумевало је повлачење јединица српске полиције и војске СРЈ са територије Косова и Метохије, као и распоређивање међународних војних снага (КФОР) на тлу Покрајине. Повлачење није адекватно подржано од стране међународних војних снага, заштитом неалбанског становништва, већ је било пропраћено нападима и насиљем екстремистичких група, чиме је безбедност Срба и других неалбанаца директно доведена у питање (Крга 2019: 45; Милентијевић–Станковић 2017: 88). Према подацима Високог комесаријата Уједињених нација за избеглице (УНХЦР), број расељених Срба и других неалбанаца у јануару 2000. године досегао је 250.000 (Хофбауер 2009: 123). Број интерно расељених лица,² према подацима Комесаријата за избеглице и миграције Републике Србије, почетком 2000. године износио је 187.129 особа.³

Мартовски погром 2004. је још један у низу од догађаја током којег је, упркос присуству међународних снага, организованим нападом албанских

ОВК попримило знатно шире размере (Гускова 2014: 48). Од почетка месеца јануара до краја новембра 1998. године, забележено је 1.486 напада, током којих је од стране ОВК страдало 90, а рањено 96 цивила, док је евидентиран и нестанак 221 особе. Убијено је 105 припадника полиције Републике Србије, а 283 су рањена. Страдало је и 37 припадника Војске Југославије, а у њеним редовима било је преко 100 рањених лица (Мијаљковски 1999: 52).

- 2 У контексту рада појам *интерно расељена лица* односи се на особе које су биле присиљене да своја пребивалишта напусте услед оружаног конфликта и ескалације насиља. Термин интерно у склопу појма, означава расељеништво лица унутар територије исте државе, односно одсуство преласка државне границе при измештању. Њихово право на повратак законски је регулисано и гарантовано (Медојевић 2010: 512).
- 3 Подаци су доступни на сајту Комесаријата за избеглице и миграције Републике Србије: <https://kirs.gov.rs/cir/interno-raseljena-lica/interno-raseljena-lica> [8. 3. 2021.].

екстремистичких група, покренут талас прогона Срба и других неалбанаца, којим је са Косова и Метохије протерано око 4.000 Срба (ур. Јокић 2004: 8). Током Мартовског погрома, било је и страдалих, а процењене су и велике штете нанете културној баштини. Према подацима Комесаријата за избеглице и миграције, 2005. године регистровано је 209.021 интерно расељено лице.⁴

Број повратника до 2009. године, о којем је тада евиденцију водило Министарство за Косово и Метохију Републике Србије, износио је „нешто више од пет посто расељених (око пет хиљада Срба и неалбанаца)“ (Лађевац 2010: 42). Према подацима Организације за европску безбедност и сигурност (ОЕБС), око хиљаду Срба вратило се на подручје Косова и Метохије у периоду од 2015. до 2018. године (ОЕБС 2019). Општи утисак указује на то да број повратника представља негативни индикатор положаја Срба у Покрајини, док се тек као један од ретких позитивних примера издваја организовани повратак у село Осојане, које се налази у општини Исток (Лађевац 2010: 42).

Према подацима који се односе на 2010. годину, на подручју Косова и Метохије живи око 130.000 Срба (Гаљак 2010: 217). Међутим, чињеница је да тачан број није познат. Неизвесност и ризик, евидентно остају проблеми са којима су Срби на Косову и Метохији суочени, који као такви отежавају и организовани повратак расељених лица (Лађевац 2010: 39-39). Описан положај Срба продукт је дерегулације правног система, унутар којег је и једнострано проглашење независности Косова, могло бити формулисано, и подржано од значајног броја земаља, упркос чињеници да оно није у складу са Резолуцијом 1244 (Симић 2019). Такође, побољшање статуса Срба у Покрајини, гарантовањем могућности остваривања права и заступања интереса путем Заједнице српских општина, као интегралног тела привремених органа на територији Косова и Метохије, како је 2013. године предвиђено према Бриселском споразуму, још увек није остварено.⁵

Надовезујући се на представљену проблематику, анализа усмених историја расељених Срба и животних прича њихових потомака о породичном губитку дома, спроведена је са циљем расветљавања положаја расељених лица

4 Подаци су доступни на сајту Комесаријата за избеглице и миграције Републике Србије: <https://kirs.gov.rs/cir/interno-raseljena-lica/interno-raseljena-lica> [8. 3. 2021.].

5 Бриселски споразум потписан је 2013. године, од стране тадашњих председника Владе Републике Србије и самопроглашене „Републике Косово“, са циљем доношења политичких решења српско-албанског сукоба, међутим, како Игор Јанев истиче, „Бриселски споразум није уговор са међународно правним квалитетом“, с обзиром на то да овом врстом политичког уговора Србија не признаје бесправно и једнострано проглашену независност Покрајине, која није у складу са Резолуцијом 1244 (2013: 306). По питању заштите права и побољшања положаја Срба, Споразум се видно показао неделотворним, јер је етнички усмерено насиље према Србима и српској култури у значајној мери опстало (Радовановић–Обрадовић 2020: 360).

са Косова и Метохије.⁶ Имајући у виду циљ рада, хипотеза од које полазимо, и коју намеравам да испитам, укључује претпоставку да присилно напуштена места добијају посебан статус у усменим историјама расељених лица, обликујући начин изражавања идентитета и концептуализацију дома у свести расељених лица. Истраживачким оквирима, *дом* је дефинисан као флуидна и вишезначна категорија (Mallet 2004:63; Врујић 2020:27). Анализом се испитује да ли тако дефинисана категорија под утицајем присилног измештања бива доведена у везу са напуштеним местом. Затим и то, да ли значај категорије дома расељеништво додатно подстиче, смештањем дома у сферу друштвених односа реципроцитета путем којих се успоставља колективни и лични континуитет по присилном измештању (Parkin 1999: 303; Mauss 1970: 66). С тим у вези, значај рада огледа се у пружању појашњења концепта дома и ефеката процеса присилног расељеништва. Такође, антрополошка анализа усмених историја о расељеништву Срба са Косова и Метохије, важна је јер омогућава увид у структуралне факторе од значаја за друштвено уређење и етнографију свакодневице обликоване српско-албанским конфликом, истовремено приказујући и појединачне добросуседске односе иза кулиса конфликта.

ТЕОРИЈСКО-МЕТОДОЛОШКИ ОКВИР РАДА

У циљу контекстуализације анализе, рад се надовезује на област истраживања чије се просторне границе односе на подручје Косова и Метохије. Студија Сање Златановић, *Етничка идентификација на њослеријном њодручју: српска заједница југоисточној Косова*, која одише емпатичним приказом емске перспективе чини основ конципирања теме рада (2018). Оквири анализе усмерени су и истраживачким оквирима интердисциплинарног зборника *Савремена култура Срба на Косову и Метохији*, објављеним у уредништву Саше Недељковића (2008). Поменути зборник радова указује на потребу за антрополошком анализом динамике друштвених процеса од утицаја на конструкцију идентитета, наспрам које је истраживање усмених историја расељених Срба са Косова и Метохије дефинисано.

Испитивање почетне хипотезе, којом се тврди да симболичке мапе присилно напуштеног подручја добијају посебан статус у усменим историјама расељених лица, утичући на концептуализацију дома, базира се на приступу Анике Лемс (Lems 2018). Лемс методологију заснива на оквиру утемељеном

6 Губитак је само један од аспеката расељеништва, који је веома значајан за концептуализацију категорије дома, и као такав он завређује да буде постављен у фокус истраживања. Међутим, истраживање не занемарује ни делатну моћ расељених лица, као и шире аспекте расељеништва.

на Хајдегеровој филозофији, који трага за појашњењем утицаја места⁷ на бивствовање. Према запажању поменуте ауторке, бивствовање је „интимно повезано са текстуром и динамиком места“, на тај начин идентитет и место међусобно се конструишу (Lems 2018: 21; прев. Н. П.). У контексту тог запажања, анализирани су специфични ефекти присилних миграција на однос према расељеном месту, који се одражава на изражавање идентитета и концептуализацију дома. То јест, расељеништво, као и негативна искуства које оно имплицира, посматрани су као *јубиџак* који узрокује сложене формулације категорије дома, и испитане су њихове импликације (Manzo 2003: 51).

Негативна лична искуства уткана у конструкцију категорије дома под утицајем расељеништва, која је потребно посебно издвојити, Марија Грујић и Сафет Хаџимухамедовић наглашавају додавањем префикса *јоси* дому (2019). *Јоси-дом* као концепт, означава уплив прошлости у садашњи тренутак, и „он нема описне координате изван животних (историја) прича“ (HadziMuhamedović, Grujić 2019: 16; прев. Н. П.). *Јоси-дом* дефинисан је од стране поменутих аутора као стање, и подразумева „искуство губитка и насиља“ и одбацавање „замишљеног сигурног упоришта“ као одреднице дома (HadziMuhamedović, Grujić 2019: 16-18; прев. Н. П.).

Тематска опредељеност за истраживање ефеката расељења, као значајног губитка, на конципирање категорије *дома*, утицала је на одабир усмене историје као метода истраживања. Иако се некада „живојне приче, личне (живојне) историје и усмене историје“, како наводи Гордана Горуновић, тешко могу разликовати као појмови (2014: 53). Антрополошком анализом усмених историја посеже се за контекстуалним појашњењима културних и друштвених процеса (Kovačević, Antonijević i dr. 2013: 949). Такође је важно нагласити, да је антрополошко интересовање за усмене историје, присутно од периода оснивања научне дисциплине, везано за истраживање култура у нестајању, док се тек касније, под утицајем постмодернизма, оно додатно развило и усмерило у правцу истраживања конструкције идентитета (Kovačević, Antonijević i dr. 2013: 946). Примена метода усмене историје подразумевала је спровођење полуструктурираних интервјуа, у оквиру којих су испитаници имали слободу да изнесу своје ставове о српско-албанском конфликту, међуетничким односима и животу на Косову и Метохији, као и проблеме узроковане расељеништвом. Усменим историјама, као секундарном извору, придодате су личне приче чланова породица који су расељеништво

7 Дефинисано у антрополошком кључу, према одређењу Марка Ожеа, место може бити сагледано као *преусијава*, која поседује „идентитетска, релациона и историјска“ обележја (Ožе 2005: 55; Ožе 2005: 52). Антрополошка истраживања просторног уређења у том домену, заинтересована су за утицај места на идентитет и однос према простору. Указујући на интердисциплинаран карактер ове врсте истраживања, Срђан Радовић истиче да место може бити поимано и изучавано као социјална конструкција (Radović 2013: 22).

доживели у раном узрасту, или који су се родили по расељеништву. Личне приче о *Ћубијку*, у складу са теоријским приступом Драгане Антонијевић, посматране су као део породичног фолклора, који има функцију изградње колективног и личног идентитета чланова породице (2009: 16). Комбиновани су групни и индивидуални интервјуи, тј. групни интервјуи спровођени су онда када је испитивано више чланова једне породице.

Формирање узорка настало је употребом насумичног одабира испитаника и узорка по препоруци, тј. употребом метода грудве снега, путем којег се, како Весна Вучинић Нешковић напомиње, ступање у контакт са испитаницима обавља по систему препоруке и познанстава, уз помоћ информанта (2013: 33). Истраживање је одабиром узорка конципирано као почетна фаза изучавања шире теме расељеништва са подручја Косова и Метохије. У истраживању су учествовала 22 испитаника (седамнаест особа женског пола и пет особа мушког пола): шест испитаника рођених између 1953. и 1963. године, десет испитаника рођених између 1968. и 1981. године и шест испитаника рођених између 1993. и 2003. године. Прве две групе подељене су према старосној доби током које су испитаници доживели расељеништво, при чему су првом групом обухваћене особе које су расељеништво доживеле у средњој одраслој доби, а другом групом пунолетне особе и особе у својим раним тридесетим годинама. Последњу групу испитаника чине деца расељених лица са подручја Косова и Метохије. Неки од испитаника ове групе рођени су на Косову и Метохији, али су место рођења напустили у раном узрасту, док су се неки од њих родили по расељеништву родитеља. Већину испитаника чине лица и породице расељене из Приштине, док су неки од њих напустили Грачаницу, Пећ и Штрпце. Осам испитаника од укупног броја прве две групе (шеснаест испитаника) временом је решило статус привремено расељених лица, често уз пропратне бирократске проблеме.⁸ Млађи чланови породица рођени по расељеништву нису имали статус расељених лица (два испитаника), док је код осталих испитаника (четири испитаника) треће групе статус расељених лица решен. Већина испитаника која је решила питање свог статуса има пријављено пребивалиште у Београду, а поједини испитаници имају пријављено пребивалиште у Нишу, Смедереву, Врању, Чачку. Такође, једна испитаница, чији је статус расељеног лица решен, има пријављено пребивалиште на подручју Косова и Метохије, и тек један испитаник тренутно живи и ради у иностранству. Интервјуи са испитаницима

8 Решавање статуса привремено расељених лица комплексно је питање, чија елаборација превазилази оквире рада. За поједине испитанике решење би било могуће тек спровођењем организованог повратка, док је код једног дела испитаника статус промењен пријавом пребивалишта и ступањем у стални радни однос. Међутим, чак и када је статус као такав измењен, губитак документације при расељеништву, попут радних књижица, може узроковати даље проблеме, лишавајући лица права на пензиона примања по основу радног односа оствареног на Косову и Метохији.

су обављани током месеца новембра, и почетком месеца децембра 2020. године, махом у Београду, док је један део интервјуа спроведен и у онлајн форми услед погоршане епидемиолошке ситуације.

ПОСТ-ДОМ КАО КОНЦЕПТ КОЈИ САЖИМА ВРЕМЕНСКЕ ЛИНИЈЕ

Хипотеза да се дом под утицајем присилног расељеништва испољава као категорија која је обликована идентитетом везаним за место, испитана је кроз анализу ставова три групе испитаника, подељене према старосној доби. Овакву поделу одабрала сам како би се омогућило посматрање ефекта структуралних фактора од утицаја на међуетничке односе и перцепцију конфликта на подручју Косова и Метохије. Прва старосна група Косово и Метохију је напустила у средњој одраслој доби и она обухвата шест испитаника рођених између 1952. и 1963. године.

Искази прве групе хомогени су по садржају и одликује их емотивна веза са местом рођења и живљења, најчешће дефинисана као припадност, као и непотпун доживљај уклопљености у средине насељене по расељењу. Њихов дом може бити појашњен категоријом *йосиј-дома*, која указује на сажимање прошлости и садашњости, како истичу Марија Грујић и Сафет Хаџимухамедовић, дефинишући губитак као централну одлику одабране категорије (2019: 5). Међуљудски односи обликовани просторним уређењем расељеног подручја, као и вредности које су испитаници ове групе усвојили током живота на Косову и Метохији, измештањем су доживљени као нарушени, при чему је могућност њиховог опстанка опажена као угрожена новим местима боравка, и при добијању статуса расељених лица, отежавајући процес адаптације на новонастале околности.

Адаптација за ову групу условљена је и могућношћу одржавања везе са подручјем са којег су расељени, кроз залагање за права расељених, привремени боравак и рад на том подручју, те је у том смислу, концептуализацији дома прве групе испитаника инхерентно и само кретање. Пензионисана испитаница, која је својевремено наставила да ради на подручју Косова и Метохије, истовремено живећи у Нишу објашњава:

„Стално нека убиства, стално, стално, претње исто. И (...) нема говора о [колективном] повратку. Мислим, ми смо тога постали свесни тек можда после годину дана. Али смо ипак одлазили на састанке, које је организовао (...), УНХЦР и наша Влада, на састанке за повратак, јер било је нас, како да кажем, да л' смо били Дон Кихоти, да л' смо били неки занесењаци, али смо истински желели да се вратимо. И ето тако, прођоше године, вратила сам се тек 2008. баш на јучерашњи дан, да радим тамо, јер сам била без посла.“ (Р. Т. В. женски пол, 1955. годиште, место рођења: Урошевац, тренутно место боравка: Ниш.)

Разумети концепцију дома генерација које су као формиране личности напустиле подручје Косова и Метохије, значило је лишити се концепције која подразумева физичко поседовање дома као стамбене јединице, јер је њихов дом првенствено прожет успоменама и сећањем, које се опажа као нематеријално упориште дома:

„Ја сам физички изашла из Приштине, а не говорим само у своје име, говорим у име свих [расељених лица] (...), али мени су, нама је душа и срце остало у нашем граду, јер нигде црквена звона не звоне тако мило као на Косову и Метохији. И ја моје парче неба које имам доле, никад га нећу поклонити другоме. Грбови наших предака су доле, и ми имамо обавезу према њима, а каже и то, да су они неми чувари Косова и Метохије.“ (З. П. женски пол, 1953. годиште, место рођења: Приштина, тренутно место боравка: Београд.)

Директна веза са прошлошћу остају грбови, који се остављају за собом по расељењу, како би се путем њих очувао и колективни и лични континуитет идентитета, што је процес на чији значај указује Дејвид Паркин (Parkin 1999). У том процесу важно је посматрати и значај сачуваних личних предмета, добара као и улогу нематеријалног културног наслеђа које у транзиционом периоду преласка у ново окружење обезбеђује доживљај континуитета. Поменута добра и предмети, како Паркин истиче, омогућавају расељенима да „успоставе и редефинишу лично и колективно порекло“ (1999: 303). Надгробне споменике, и сâм однос према њима, по мишљењу Паркина, такође је могуће посматрати као добра од централног значаја за успостављање „континуитета од прошлости ка будућности“ (1999: 316).

Колективне посете приштинском гробљу, које организује *Коло српских сесџара за Косово и Метохију*⁹ уз помоћ Канцеларије за Косово и Метохију у време Митровских задушница, и славе приштинске Цркве Светог Николе, омогућавају и успостављање односа реципроцитета путем којег се одржава осећај заједништва код испитаника. Међутим, у ситуацијама када гробље није доступно испитаницима, као и када су њихове посете редуковане, јављају се и премишљања о измештању грובה, који се опажају као незаштићени.¹⁰ Уз грובה третиране као сведочанства о животу Срба на Косову и Метохији, често се

9 Према речима председнице организације, *Коло српских сесџара за Косово и Метохију* је хуманитарно удружење, које од месеца новембра 1991. године активно ради на очувању српског културног наслеђа на Косову и Метохији, као и на побољшању положаја Срба на овом подручју. Удружење је помагало припаднике војске у периоду оружаних конфликта на територији Југославије, као и у периоду бомбардовања, настављајући са ангажманом по окончању НАТО интервенције. Председница удружења Зага Павловић, одликована је орденом Војске Југославије. Такође, и сâмо удружење добитник је многих признања и захвалница, међу којима се налази и Крст миосрђа Републике српске.

10 Бојан Ђокић указује на то да је до 2011. године на подручју Косова и Метохије уништено преко „9.750 надгробних споменика на преко 270 српских гробаља (која су у потпуности или већим делом сравњена са земљом)“ (2015: 450).

истиче и конфесионална припадност, као она путем које се континуитет идентитета успоставља, и истовремено указује на историју и културну баштину Срба као примарни основ континуитета. Континуитет личног и колективног идентитета успоставља се и кроз могућност очувања појединачних предмета, а истовремено кроз њих и друштвених вредности, онда када се употреба старих предмета доживљава као супротстављена потребама обликованим контекстом потрошачког друштва. Затим, и сећања на различите карактеристике места попут његових мириса, остају спона значајна за дефинисање концепције дома. Категорија *дома* предочена је носталгичним описима, док веза за местом конструисана унутар ње истовремено узрокује потешкоћу дефинисања припадности под притиском тренутних друштвено-политичких околности:

„И ето тако, мислим тај мој дом је сада ту где сам ја, где су моји мириси, где су они које волим, ту, а завичај, заувек тамо. И све моје оно унутарње је тамо. Ја, ја никад не могу да кажем да сам из Ниша, јер мислим то би било као да лажем другу особу, или себе, и себе, јер ја нисам из Ниша, ја сам привремено расељена у Нишу. Такав ми је статус, и сада, па не могу да кажем да сам из Приштине, чак ми они [привремене институције] нису уважили приштинску адресу, кад су ми давали ону њихову личну карту. Нису ми уважили приштинску адресу, јер ту живи неко други, а нисам га продала, стан ми је отет (...), него је требало да се пријавим негде код рођака.“ (Р. Т. В. женски пол, 1955. годиште, место рођења: Урошевац, тренутно место боравака: Ниш.)

Уз потешкоће дефинисања дома, негативни аспекти структуралног уређења друштвених односа на подручју Косова и Метохије, често су помињани у усменим историјама, указујући на етничку дистанцу према косовским Албанцима, која је најчешће подразумевала правило забране егзогених бракова, а потом и урушавање добро суседских односа.¹¹ Интернализација правила етничке и националне поделе, која се временом поопштравала, обликовала је односе изван као и унутар дома. Међутим, она нужно није утицала на све аспекте живота. Поједини испитаници ове групе напомињу да етничке поделе нису биле присутне у њиховом одрастању, иако је постојала њихова свест о дуготрајном конфликту, и породичним губицима њиме узрокованим.

Упркос конфликтима, међуетничка пријатељства делимично су остала заступљена код ове групе испитаника, а њихов степен редукован је код испитаника млађе старосне доби. Описујући своје прве посете Приштини, након двадесет година од расељеништва, једна од испитаница указује на емотивне сусрете са колегама и комшијама косовским Албанцима:

11 Етничка дистанца у склопу рада дефинисана је као једна од могућих функција етничких стереотипа, и као показатељ степена заступљености међуетничког контакта (Nedeljković 2007: 29). Етнички стереотип, посматран је као симплификована представа културних карактеристика етничке групе, која је широко заступљена и утемељена на идеолошком оквиру путем којег се постављају друштвене границе (Bakić 2011: 110).

„Свратила сам код моје комшинице са којом сам се дружила, пиле смо кафу заједно. [...] Препознала ме је, само ухватила за руке, ми смо се само држале за руке и плакале. Ми смо се само гледале у очи и плакале, можда десет петнаест минута. Нисам хтела да уђем унутра, видела сам да је жени тешко [...]“. (Р. В. женски пол, 1952. годиште, место рођења: Радујевац, пребивалиште: Ниш.)

Дом прве групе испитаника, испољен кроз наративе о одрастању, школовању, запослењу и самом расељеништву, остаје територијално одређен, док према својим карактеристикама задобија лимиални статус крећући се од прошлости, ка садашњости и натраг. Сâмим тим се показује да, када је дому инхерентно кретање узроковано присилом, која са антрополошког становишта може бити препозната као специфична карактеристика процеса везаних за истраживано подручје, концептуализација дома се врши поновним успостављањем везе са расељеним подручјем.

ПОНОВНО УСПОСТАВЉАЊЕ ВЕЗЕ СА РАСЕЉЕНИМ ПОДРУЧЈЕМ

Однос који расељена лица успостављају према местима која су присилно напустила, упечатљив је како код прве, тако и друге групе испитаника. Он може узимати различите форме, било у виду личног ангажмана, промишљања повратка, или пак показивања специфичног интересовања за историју расељеног подручја, конструишући симболичке мапе унутар којих места са којих су лица расељена добијају посебан значај. Контекст одрастања друге групе испитаника одликује буран политички период, који је обликовао њихова сећања на детињство и школовање. Другом групом обухваћени су испитаници рођени између 1968. и 1981. године.

Безбедносни ризик изражена је појава у наративима друге групе испитаника, која указује на стицање свести о етничком идентитету у раној животној доби: „Чини ми се ја од кад сам свесна себе знам да сам Српкиња, да нисам Албанка, не знам, или Туркиња.“ (М. Ф. женски пол, 1979. годиште, место рођења: Приштина, тренутно место боравка: Београд.) Националне поделе у периоду њиховог одрастања сезале су до дечијих, тинејџерских игара, током којих би се деца делила на групе по националној основи, док се тиме истовремено подстицало национално надметање. Тако један од испитаника, који се изјашњава као Југословен, појашњава да су поделе на националној основи биле присутне током играња фудбала у његовим тинејџерским данима:

„Чекај да ти завршим ово само за Срби, Шиштари. Углавном се играо фудбал у том саставу [Срби против косовских Албанаца и обрнуто], и то је био догађај (...), ако се договоримо са Шиштарима, играмо као једни против других. [...] Е сад, ретко кад се дешавало да видим да се Срби и Шиштари играју заједно.“ (Н. Т. мушки пол, 1979. годиште, место рођења: Приштина, пребивалиште: Београд.)

Политичка ситуација обликовала је просторно уређење етнички мешовитих средина, додатно подстичући усвајање етничке дистанце реорганизацијом школских установа. Редуковање међуетничког контакта условило је и другачији доживљај расељених места. Поједини испитаници ове групе, по расељеништву су се адаптирали у нове средине, истовремено задржавајући носталгична сећања на места одрастања. Испитаници друге групе наставили су да одржавају контакте са својим такође расељеним пријатељима, успостављајући са њима кумства, организујући годишњице матуре на генерацијском нивоу. Међутим, потешкоће при решавању стамбеног питања и предрасуде заступљене у градовима које су интерно расељена лица већински насељавала, додатно су отежавале процес адаптације:

„Тако да неки осећај припадности Смедереву [немам], иако јесам сада Смедеревка, више нисам Пришгевка. [...] Знате, значи, могу да живим, ја кажем, ја сам као на летовању, али се то нешто летовање продужило, да ћу ја кад тад да се вратим.“ (В. Т. женски пол, 1968. годиште, место рођења: Приштина, пребивалиште: Смедерево.)

Веза са расељеним подручјем, као и код прве групе испитаника, често се изражава кроз конфесионалну припадност. Такође, код друге групе испитаника присутно је и учешће у животу српске заједнице на Косову и Метохији:

„И кажем ти овај, тај неки повратак, о коме многи размишљају, ја могу слободно да кажем да сам на неки начин остварила тиме што заправо сам се ја тамо послом вратила. [...] Заправо живим тиме што путујем и радим у Грачаници, и што едукујем (...) децу на Косову. Живим заправо негде неки свој косовски завет, не косовски мит, него косовски завет. Негде неку своју, не могу да кажем жртву, него неки свој допринос дајем и даље свом завичају.“ (М. К. женски пол, 1976. годиште, место рођења: Приштина, тренутно место боравка: Ниш.)

Рад испитаника на подручју Косова и Метохије, чак и када није праћен сталним боравком, доживљава се као спона успостављања континуитета при конструкцији дома. Концепција дома друге групе испитаника остаје повезана са местом са којег су расељени, а када је придавање значају расељеног места изражено, негативне димензије доживљаја дома, тј. његовог напуштања такође бивају истакнуте:

„Ја сам увек за варијанту да мени кућа није битна, мени је битан дом, јер кућа има много. Ја кућа могу много да имам, али дом је само један. Е то, то је значи нешто што много људи, нажалост, у ствари на срећу или на жалост, многи људи нису ни осетили шта је, нису сазнали шта представља дом. Док не осети, не изгуби, па онда се по разним кућама, државама и осталим стварима, буквално вуцара да би једног дана пожелело да има свој дом. Не тај дом где се ви осећате мирно,

осећате се Ви и у ресторану мирно, али није дом. Али је дом кућа, праг свој, историја, то је нешто што су три, четири генерације улагале у један темељ, (...) а замишлите у државу колико, у темељ значи, где сте Ви само надоградили нешто. Значи, Ви сте обнављали нешто, ето то је за мене дом.“ (М. В. мушки пол, 1976. годиште, место рођења: Приштина, борави и ради у иностранству.)

Указујући на негативне последице расељеништва, тек једна породица показала је интересовање за повратак, напомињући да никада није успела да добије неопходну помоћ у виду субвенције за довршетак куће. Истовремено, код друге групе испитаника већ се јавља спорадичан несклад између симболичких димензија доживљаја дома и живљене реалности, јер како поједини испитаници наводе, и поред жеље да посете своја места одрастања, или знаменитости којима придају емотивну вредност, а које нису имали прилике да обиђу, њихови одласци на подручје Косова и Метохије су редуковани, или готово непостојећи у случају да је читава породица и шира родбина расељена.¹² Међутим, редуковање посета подручју, код Срба расељених са Косова и Метохије, јавља се и као последица израженог незадовољства политичком ситуацијом:

„Ишли смо овамо према Приштини и нисмо ушли у Приштину, него има једна пречица и онда смо изашли на пут Приштина-Ниш, и веруј ми да сам једва чекао да видим Мердаре и да пређемо границу, значи, само да изађем, само да не гледам оно Косово, да. [...] Тако да од тад ето, прошло је 12 година, кажем ти, нисам био тамо.“ (З. Д. мушки пол, 1969. годиште, место рођења: Приштина, трепутно место боравка: Ковин.)

Извесна одударана у ставовима друге групе испитаника ипак указују на разлике у концептуализацији дома, међутим, идентитет везан за место испољен је и код ове групе испитаника. Усне историје прве и друге групе испитаника показују се значајним изворима за етнографију конфликтне свакодневице. Оне обилују, како трагичним причама о губитку ближњих особа, узурпацији и уништавању имовине, тако и причама о добрим међуетничким односима. Наративи о преграђеним школским просторима, националним поделама доспелих до дечијих игара, указују на структуралне факторе од значаја за обликовање дечије свести о сопственом етничком пореклу, и на детињство обојено националним поделама, карактеристично за ратна подручја.

12 О нескладу симболичког и реалног, када је у питању однос Срба према Косову и Метохији, уопштено пише Хелена Здравковић, напомињући да „многи Срби никада нису били на Косову, да никада нису посетили манастире и цркве за које се каже да представљају саму срж њиховог идентитета“ (Zdravković 2005: 127). Потребно је нагласити да је поменути несклад код Срба расељених са Косова и Метохије другачијег карактера, и да као такав указује на безбедносни ризик, који је утицао на редуковање могућности организованог повратка Срба, сâмим тим отежавајући и посете подручју.

НЕСКЛАД СИМБОЛИЧКИХ МАПА И ЖИВЉЕНЕ РЕАЛНОСТИ

Несклад симболичких мапа и живљене реалности додатно се појачава код треће групе испитаника, чији су искази хетерогени по садржају, иако је приметно да се осећај угрожене безбедности често наводи као компонента која је обликовала њихов однос према расељеном подручју. Њихови ставови најчешће се испољавају тек при коментарисању друштвених проблема и околности на Косову и Метохији, али не нужно и при наративима о дому. У зависности од старосне доби, места одрастања, затим и степена очувања веза са подручјем кроз повремене посете, порекла оба родитеља, испитаници показују другачије ставове. Када су одласци и посете испитаника готово непостојећи, као и када период одрастања није везан за подручје Косова и Метохије, и када оба родитеља нису пореклом са Косова и Метохије, дом је конципиран изван наратива о породичном расељеништву:

„Ја на Косово не гледам као на нешто моје или нешто што је мени отето, јер ја колико сам свесна себе, ја сам живела у Београду и мени је Београд, кад неко нешто каже, моје место, (...). Једноставно, мени Косово не представља ништа што је свето мени, као мојој души, као што мами представља њена Буковача (...). [...] Мислим, ја никада нисам крила да сам ја рођена на Косову, и да сам ја избегла са Косова, јер то је део мене који ће ту бити цео живот, на сваком мом документу, или било чему ће писати да сам ја рођена у Приштини, али као то је само то. И ништа више од тога.“ (Ј. Д. женски пол, 1997. годиште, место рођења: Приштина, пребивалиште: Београд.)

Дом се тако у појединим случајевима доживљава као појам дистанциран од конфликтног подручја, у мери у којој је оно првенствено обележено осећањем страха, које истовремено утиче на редуковање потребе за посетом. Међутим, испитаници треће групе, који имају могућности да посете ужу родбину која је по расељеништву остала на подручју Косова и Метохије, и чије су посете подручју чешће, истичу значај расељеног подручја при концептуализацији идентитета. Континуитет породичног идентитета истакнут је и кроз личне приче, док некад и сама концепција дома остаје комплексна услед породичних миграција. Усмене породичне историје о губицима, такође бивају упамћене и репродуковане при рационализацији осећања страха:

„Мислим, и знам да сам имала одређени страх од Албанаца. Када (...) су отели (...) мужа наше комшинице [...] Та прича је мени остала као малој, то као, они су отели, њега нема и онда као мала сам имала тај неки страх. Аха, то су ти као неки Албанци којих треба да се плашим. Као можда су ту негде, можда могу нешто да ми ураде мени, или не знам, неке.“ (Н. Ч. женски пол, 1993. годиште, место рођења: Приштина, пребивалиште: Београд.)

Испитаници треће групе, иако указују на то да су њихови ставови о српско-албанском конфликту засновани на етничким стереотипима о припадницима албанске националности, који првенствено опстају као последица дуготрајног конфликта, исте ставове преиспитују, правећи задршке при генерализацијама, које су у корелацији са степеном образовања:

„Немам лепо мишљење, опет због искуства својих родитеља, али не мислим да су субјективна, мислим да су објективна с обзиром, али опет ми је то генерализовање. То је као Срби, као кад сви кажу лоше за Србе, па нису сви Срби лоши.“ (З. Ђ. женски пол, 1994. године, место рођења: Пећ, пребивалиште: Чачак.)

Неумитно, динамика концептуализације дома разликује се на генерацијском нивоу, при чему наративи испитаника млађих генерација указују на изванредан несклад између симболичке вредности расељеног подручја и реалности у којој су посете подручју редуковане. Чак и онда када поједини искази и ставови испитаника треће групе одуударају од устаљене симболике при опису доживљаја дома и подручја Косова и Метохије, последице српско-албанског конфликта остају видне кроз однос према породичној, и националној историји. Безбедносни ризик показује се као најзначајнији структурални фактор, који утиче на прекид реалне, а понекад и симболичке везе са подручјем Косова и Метохије код треће групе испитаника.

ЗАВРШНО РАЗМАТРАЊЕ

Хипотеза да је дом обликован притиском присилног расељења проткан симболичким мапама које напуштеним местима дају посебан значај, чинећи такву врсту миграција културно специфичним, показала се исправном код прве две групе испитаника. Испитаници прве групе са Косова и Метохије су расељени у својој средњој одраслој доби, док су испитаници из друге групе расељеништво доживели као пунолетне и особе које улазе у тридесете године свог живота. Лиминалност у виду непотпуне прилагођености у нове средине, инхерентна пост-дому прве групе испитаника, у извесној мери слаби код друге групе испитаника, и готово потпуно нестаје код треће групе, коју чине особе које су као деца расељена, или које су се родиле по расељеништву. Упркос протеклу времена породичне миграције настављају да генеришу комплексне наративе о пореклу и припадности, чак и код треће генерације.

Питање односа према гробовима од суштинске је важности за прву групу испитаника, која најчешће настоји да очува гробове на њиховом месту опредмеђујући путем њих присуство прошлости. На тај начин испитаници ове групе смештају своје *домове* у наративе којима се сажимају временске линије, које дому доносе префикс *јоси*. Сâмим тим, и када се представља као место

одрастања неоптерећено бригом, дом не измиче негативним димензијама доживљаја, осликаним у носталгичном присећању на напуштено окружење. Мириси заступљени у расељеном подручју, попут мириса липе у Приштини, остају честе фигуре симболике дома. Дом друге генерације испитаника већ указује на повремене нескладе између посета, одлазака и боравка на расељеном подручју и креираних симболичких мапа, премда се у појединим случајевима нужно не разликује од оног присутног у концепцијама прве групе. Ставови треће групе испитаника, указују првенствено на утицај безбедносног ризика и ширег друштвеног контекста на концептуализацију дома. Редуковање потребе за посетом расељеног подручја, уклоњеност у место сталног пребивалишта, истовремено умањује и симболички значај расељеног подручја у домену доживљаја дома. Одржавање контакта са подручјем, у случају када су породице испитаника у могућности да очувају везе са родбином и пријатељима који су по расељењу наставили живот на подручју Косова и Метохије, затим и степен образовања, могу се третирати као позитивни елементи од утицаја на креирање симболичке везе за расељеним подручјем код треће генерације. Карактеристично за све три групе испитаника остаје изражавање националне и религијске припадности као примарне за лични идентитет, па сâмим тим и доживљај дома, премда се могу приметити и извесни изузеци.

Допринос представљених резултата истраживања могуће је сагледати унутар области антропологије миграција, на коју се рад надовезује указујући на културно специфичне одлике присилног кретања, које утичу на однос према месту. Емотивна садржина исказа испитаника чини њихов лични допринос, а такође и обогаћује разумевање негативних искустава, којима концепција дома може бити обликована, и у њу је усидрен значај сâмог рада. Емоцијом су проткани наративи о губитку, сналажењу, формирању дома по расељеништву, одржавању пријатељстава, и управо је њен интензитет последица расељеништва од које је категорија дома саздана када се испољава кроз идентитет везан за место.

Приказани резултати истраживања имају показни карактер, јер се до њих дошло на основу студије мањег обима. Завршним разматрањима скицирани су поједини проблеми узроковани расељеништвом, и образложена је емска перспектива, која омогућава разумевање егзистенцијалних дилема увидом у наративе расељених Срба са Косова и Метохије. Даља истраживања захтевала би опсежније студије, које би омогућиле доношење целовитијих закључака и компарацију утицаја различитих друштвених фактора на изражавање идентитета и концепцију дома. Представљено истраживање, у складу са тим, чини прелиминарну фазу и основу за наредна истраживања, његов кључни допринос огледа се у појашњењу положаја Срба расељених са Косова и Метохије, које тежи да прикаже структуралне факторе од значаја за изражавање идентитета, употпуњавајући статистичке и демографске анализе.

ИЗВОРИ

- Комесаријат за издејлице и миграције Републике Србије: Интерно расељена лица <https://kirs.gov.rs/cir/interno-raseljena-lica/interno-raseljena-lica>. [8. 3. 2021.]
- Organizacija za evropsku bezbednost i saradnju (OEBS) Misija na Kosovu 2019: Procena dobrovoljnog povratka na Kosovo <https://www.osce.org/files/f/documents/e/d/440744.pdf>. [16. 2. 2021.]

ЛИТЕРАТУРА

- Antonijević 2009: Dragana Antonijević. „Okviri proučavanja ličnih i porodičnih priča o materijalnom gubitku i porazu“. *Etnoantropološki problemi*, god. IV, br. 1, 13-35.
- Bakić 2011: Jovo Bakić. *Jugoslavija: razaranje i njegovi tumači*. Beograd: Službeni glasnik.
- Brujić 2020: Brujić Marija. „There’s No Place Like Home: Female EU Migrants in Belgrade“. *Two homelands* LII, 25-41.
- Вучинић Нешковић 2013: Весна Вучинић Нешковић. *Методологија истраживања у антропологији*. Београд: Српски генеалогски центар.
- Гаљак 2010: Коста Гаљак. „Демографске последице исељавања српског и осталог неалбанског становништва на Косову и Метохији под притиском албанских националиста и сепаратиста.“ *Косово и Метохија у цивилизацијским променама*. Зборник радова. Ур. Урош Шуваковић. Косовска Митровица: Универзитет у Приштини, Филозофски факултет, 221-227.
- Гускова 2014: Јелена Гускова. *Косово и Метохија: Рај и услови мира*. Прев. Сузана Стојковић. Универзитет у Приштини, Косовска Митровица; Краљево: Графикоколор.
- Gorunović 2014: Gordana Gorunović. „Usmena istorija SFRJ i virtuelna sećanja na omladinske radne akcije“. *Etnoantropološki problemi*, god. IX, br. 1, 49-67.
- Дреџун 2007: Милован Дреџун. *Рај за Косово*. Београд: Драслар партнер.
- Ђокић 2015: Бојан Ђокић. „Страдање Српске православне цркве 1999-2015. године: духовно-културни геноцид на Косову и Метохији“. *Црквене студије* II, 445-456.
- Zdravković 2005: Helena Zdravković. *Politika žrtve na Kosovu: Identitet žrtve kao primarni diskurzivni cilj Srba i Albanaca u upornom sukobu na Kosovu*. Beograd: Etnološka biblioteka, Knjiga XVII.
- Златановић 2018: Сања Златановић. *Етничка идентификација на пострајном подручју: српска заједница југоисточне Косова*. Београд: Етнографски институт САНУ.
- Јанев 2013: Игор Јанев. „Бриселски споразум и проблем виртуелног признања Косова и Метохије“. *Српска политичка мисао*, год. XX, бр. 42, 287-309.
- Јокић 2004: Бранко Јокић. *Маршовски појам на Косову и Метохији 17-19. мај 2004. године*. Ур. Бранко Јокић. Београд: Министарство културе Републике Србије: Музеј у Приштини (са измененим седиштем).
- Kovačević 2012: Ivan Kovačević. „Jugoslovensko kulturno nasleđe – od jugoslovenske ideje do jugonostalgije.“ *Ogledi o jugoslovenskom kulturnom nasleđu*. Zbornik radova. Ur. Ivan Kovačević. Beograd: Etnološka biblioteka, Knjiga LXI, 7-20.
- Kovačević, Antonijević i dr. 2013: Ivan Kovačević, Dragana Antonijević, Žarko Trebješanin. 2013. „Metodološki okvir proučavanja nostalgije i životnih priča“. *Etnoantropološki problemi*, god. VIII, br. 4, 945-963.
- Крга 2019: Бранко Крга. „Савезна Република Југославија у одбрани од агресије НАТО 1999. године: нека искуства“. *Политика националне безбедности*, год. XVI, бр. 1, 37-52.

- Лађевац, Ђурђевић Лукић и др. 2010: Ивона Лађевац, Светлана Ђурђевић Лукић, Ана Јовић Лазовић. *Међународно њиховство на Косову и Метохији 1999-2009*. Београд: Институт за међународну политику и привреду.
- Lems 2018: Annika Lems. *Being Here: Placemaking in a World of Movement*. New York: Berghahn Books.
- Милентијевић, Станковић 2017: Никола Милентијевић, Марија Станковић. „Значај Кумановског споразума у решавању сукоба на Косову и Метохији“. *Култура њихова*, год. XIV, бр. 34, 79-91.
- Mallett 2004: Shelley Mallett. „Understanding home: a critical review of the literature“. *The Sociological Review*, vol. LII, no. 1, 62-89.
- Manzo 2003: Lynne Manzo. „Beyond house and haven: toward a revisioning of emotional relationships with places“. *Journal of Environmental Psychology*, vol. XXIII, no. 1, 47-61.
- Mauss 1970: Marcel Mauss. *The Gift: Forms and Functions of Exchange in Archaic Societies*. London: Cohen & West LTD.
- Медојевић 2010: Јово Медојевић. „Процес и механизми повратка интерно расељених лица и избјеглица на Косову и Метохију.“ *Косово и Метохија у цивилизацијским њиховима*. Зборник радова. Ур. Урош Шуваковић. Косовска Митровица: Универзитет у Приштини, Филозофски факултет, 221-227.
- Мијалковски 1999: Милан Мијалковски. *Злочини и заблуде албанских сепаратиста*. Београд: Новинско-информативни центар Војска.
- Милосављевић 2010: Саша Милосављевић. „Српско становништво на Косову и Метохији након 1999. године.“ *Косово и Метохија у цивилизацијским њиховима*. Зборник радова. Ур. Урош Шуваковић. Косовска Митровица: Универзитет у Приштини, Филозофски факултет, 597-607.
- Nedeljković 2007: Saša Nedeljković. *Čast, krv i suze*. Beograd: Odeljenje za etnologiju i antropologiju Filozofskog fakulteta Univerziteta u Beogradu: Srpski genealoški centar.
- Nedeljković 2008: Saša Nedeljković (ur.). *Savremena kultura Srba na Kosovu i Metohiji*. Kruševac: Baštinik.
- Ože 2005: Mark Ože. *Nemesta: Uvod u antropologiju nadmodernosti*. Beograd: Biblioteka XX vek.
- Parkin, David. 1999. „Mementoes as Transitional Objects in Human Displacement“. *Journal of Material Culture*, vol. IV, no. 3, 303-320.
- Радовановић, Обрадовић 2020: Ђорђе Радовановић, Филип Обрадовић. „Од идеје до праксе – Бриселски споразум и косовско-метохијска свакодневица“, бр. 52, 351-363.
- Radović 2013: Srđan Radović. *Grad kao tekst*. Beograd: Biblioteka XX vek.
- Симић 2015: Вишеслав Симић. „Приватизација“ на Косову и Метохији под ујравом Уједињених нација. Београд: Пештић и синови.
- Симић 2019: Вишеслав Симић. „Агресија и злочини НАТО на Србију и Србе као кршење међународног права нису престали ни после двадесет година“. *Сварој XVIII*, 9-50.
- Срећковић Јеросимић 2009: Срећковић Јеросимић Јелена. *Принудне миграције са Косова и Метохије у централну Србију*. Београд: Српско географско друштво.
- HadžiMuhamedović, Grujić 2019: Safet HadžiMuhamedović, Marija Grujić. „Post-Home: Dwelling on Loss, Belonging and Movement“. *Ethnoscripts*, vol. XXI, no. 1, 5-33.
- Hofbauer 2009: Hannes Hofbauer. *Eksperiment Kosovo*. Prev. Života Ivanović. Beograd: Albatros Plus.
- Creet 2011: Julia Creet. „Introduction: The Migration of Memory and Memories of Migration.“ *Memory and Migration: Multidisciplinary Approaches to Memory Studies*. Collection of papers. Eds. Julia Creet and Andreas Kitzmann. Toronto, Buffalo: University of Toronto Press, 194-210.

Nevena S. PETKOVIĆ

ORAL HISTORIES OF DISPLACED SERBS FROM KOSOVO
AND METOHİJA: INFLUENCE OF FORCED MIGRATIONS
ON THE CONCEPT OF HOME

SUMMARY

Displacement of Serbs from Kosovo and Metohija at the end of the nineties was influenced by the armed conflict between paramilitary forces of Kosovo Liberation Army on one side, and Serbian police forces and military forces of the Federal Republic of Yugoslavia on the other. This conflict was the root cause of NATO aggression against the Federal Republic of Yugoslavia that led to the forced migration of more than 200.000 Serbs and non-Albanians from Kosovo and Metohija.

This article entails analysis of the oral histories of displaced Serbs from Kosovo and Metohija, as well as of secondary sources that form part of family folklore of their loss. These secondary sources are the personal stories of members of displaced families who do not have direct memories of displacement from and life in Kosovo and Metohija, or who left Kosovo and Metohija in the early stages of their lives. Analyses of these primary and secondary sources have led to identification of structural factors that have influenced the construction of home as a category which has been shaped by symbolical maps created by displacement. It has been shown that displacement constructs place identities which are tied to forcefully abandoned places.

Keywords: home, oral histories, internally displaced persons, Serbs, Kosovo and Metohija, identity.